

ELŐSZÓ

Mary White Rowlandson 1636 körül született az angliai South Pethertonban, Somerset megyében. Apja, John White 1638-ban vándorolt ki az új-angliai Massachusetts Bay gyarmatra, a család egy évvel később követte. Lancasterben, egy Bostontól 45 km-re fekvő határvidéki faluban telepedtek le. Mary White 1656-ban házasodott össze Joseph Rowlandson tiszteletessel, és három gyermekükkel Lancasterben maradtak. 1676. február 10-én — miközben férje épp Bostonban járt, hogy védelmet kérjen egy várható indián támadás ellen — a bennszülöttek megrohanták Lancastert. Sokakat lemészároltak, Rowlandson asszonyt pedig három gyermekével, a hat éves Sarah-val, a 10 éves Maryvel és a 14 éves Joseph-fel és más falubeliekkel együtt elhurcolták. Sarah kilenc nap múlva, február 18-án behalt a támadás során kapott sebébe; Mary Rowlandson tizenegy hétig és öt napig volt fogságban, mígnem május 2-án kifizették érte a váltságdíjat. (Mivel a településen ő volt a legtekintélyesebb fogságba esett személy, őt váltották ki elsőként.) Miután ő és a gyerekek is hazatértek, a család Bostonba, majd a connecticuti Wethersfieldbe költözött. Joseph Rowlandson 1678-ban meghalt, az özvegy egy évre rá hozzáment Samuel Talcolthoz, akivel annak haláláig, 1691-ig élt. Mary Rowlandson 1711-ben halt meg Wethersfieldben.

Lancaster lerohanása sorozatos támadások egyike volt. 1675-ben, negyven évig tartó aránylag békés időszak után háború tört ki az angol telepesek és az őslakosok között, mivel a *wampanoag*, a *nipmuck* és a *narragansett* törzsek megelégtették, hogy az angolok egyre terjeszkednek és elfoglalják földjeiket, őket magukat pedig erőszakkal meg akarják téríteni. 1664-ben Plymouth vezetői *Wamsutta*, egy *wampanoag* törzsfőnök elfogásával akarták az őslakosokat földjeik eladására kényszeríteni. *Wamsutta* halála után fivére, az angolok által Fülöp királynak nevezett *Metacomet* lett a törzsfőnök, aki engedett a telepesek követeléseinek. Ám mivel az angolok egyre több földet akartak megkaparintani, kisebb helyi harcok követték egymást az indiánok és a telepesek között. A kolóniák vezetői a *wampanoag*okat vádolták egy „ímádkozó indián” (a megtérített indiánokat nevezték így) meggyilkolásával, és megtorlásként kivégezték a törzs három tagját. Erre *Metacomet* a massachusettsi Swansea település elleni támadással válaszolt. Az egyesült gyarmatok (Massachusetts, Rhode Island és Plymouth) 1675. szeptember 9-én hivatalosan is hadat üzentek a *Metacomet* által egyesített törzseknek. Kezdeti sikereik után az indiánokat sorra érték a vereségek, részben azért, mert az angolok elsajátították az indiánok által a vadonban alkalmazott harcmodort, s így az utóbbiak ebből származó

előnye megszűnt, részben pedig azért, mert az indiánok, miután az angolok elpusztították tartalékaikat, élelemhiánnyal küszködtek. 1676 augusztusában Metacometet egy áruló indián lelőtte. „Fülöp király háborúja” végül az angolok győzelmével zárult 1678-ban. Ezzel tulajdonképpen megkezdődött az Új-Anglia déli részén élő őslakosok kiirtása.

Mary Rowlandson története az indiánok fogságában eltöltött időről nem egyedülálló a korai amerikai irodalomban. Az ún. fogságtörténet (*captivity narrative*) külön műfajjá nőtte ki magát és egészen a XIX. század elejéig népszerű volt. A korai amerikai irodalomról írott alapvető művében Kretzoi Sarolta az „elnyomott irányzatok” között említi.¹ Számos mű született,² ám nem mind saját élményen alapuló, megtörtént eseményeket dolgoz fel. Vannak, amelyek a fogságba esett személy elbeszélései alapján készültek, mások keverik a valós és a kitalált elemeket, s az utóbbiakból az idő múlásával egyre többet találunk. Ez a tendencia a XVIII. század második felében kezdődött, amikor is az írók, de főleg a szerkesztők és kiadók egyre inkább az érzelmekre próbáltak hatni. Ha volt eredeti szöveg, „stilizálták”, olyannyira, hogy némely kiadott írás már-már a szenzációhajhász ponyva-horror kategóriába

¹ Kretzoi Miklósné: *Az amerikai irodalom kezdetei 1607-1750*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976, pp. 254-255.

² Többek között: *Isaac Jogues atya (S.J.) fogsága a Mohawkok között* (1642); *Isten fenségének és jószágának, valamint ígéretei betartásának bemutatása Mrs. Mary Rowlandson fogságának elbeszélésében* (1676); *Különös kalandok és megszabadulások, stb. emléke John Gyles úr, a Maine-körzetbeli St. George folyónál fekvő helyőrség parancsnokának fogságából*. Saját tollából (1689); *Az új-angliai Kachecky (volt) lakosa, Elizabeth Hanson fogságának története*. Írta Samuel Bownas a hölgy közvetlen elbeszélése alapján (1724); *Sok veszély, szenvedés, valamint csodálatos és meglepő megszabadulás hiteles története Robert Eastburn nemrég véget ért fogságáról az indiánok között* (1756); *Az Úr csodálatos munkálkodásának elbeszélése egy szerezsen, John Marrant saját története alapján* (1770); *Abraham Panther: Egy hölgy megdöbbenő beszámolója* (1787); *A Manheim Antológia 1757 és 1791 között írott fogságtörténeteket tartalmaz: „A Frederick Manheim családjával történt borzasztó gyötrelmek megindító története”, „John Corbly családjának szenvedései”, „Egy fehér és két vadember találkozása”, „Egy asszony különleges bátorsága”, „Isaac Stewart kapitány kalandjai”, „Massey Herberson tanúvallomása”, „Peter Williamson kalandjai és szenvedései”, „Jackson Johonnor figyelemreméltó kalandjai”, „A wyoming-i települések elpusztításának története”; *A Charles Johnston elfogatását, fogságát és kiváltását kísérő események elbeszélése* (1790); *Mary Kinnan szenvedéseinek igaz története* (1791); *Jemina Howe: Eredeti és pontos beszámoló* (1792); *John Williams: A megváltott fogoly megtérése Sionba* (1795); *Mrs. Rachel Plummer elfogatásának és az azt követő szenvedéseknek története, saját tollából* (1836); *James E. Seaver: Mary Jemison asszony életének története* (1824); *O. M. Spencer: Indián fogság* (1835); *A seminole-háború, valamint Mrs. Mary Godfrey és négy leánygyermek csodálatos szökésének hiteles elbeszélése* (1836); *Sarah F. Wakefield: Hat hét a szüik között: indián fogságtörténet* (1864); *Emeline L. Fuller: Az indiánok elhagytak. Életem története* (1892).*

tartozik. A XIX. századra úgy megsokasodtak a lehetetlenségig túlzó és horrororgiákban tobzódó kiadványok, hogy a fogságtörténetek hitelessége általánosan is kérdéssé vált, így az igaz történeteket már alig merték kiadni. Ennek ellenére igényes fiktív művek is születtek a témában: a legismertebb kitalált fogságtörténet James Fenimore Cooper *Az utolsó mohikánja*.

A fogságtörténetek népszerűségének több oka volt. Általában igaz, hogy az emberek kíváncsiak mások bajaira, tragédiáira, különösen, ha a történet igaz. Az olvasó így közvetve élhet át olyan eseményeket, amelyek kalandosak, esetleg borzasztóak, és amelyekben nem biztos, hogy közvetlenül is szívesen részt venne. Ma is népszerűek a megtörtént eseményeket feldolgozó katasztrófafilmek, túsdrámák, stb. — ugyanígy évszázadokkal ezelőtt is szívesen olvastak borzongató történeteket. Ami a túsdrámát illeti, a fogságtörténetek nem is állnak olyan messze tőle.

Vallási tartalmuk miatt is sokan olvasták a fogságtörténeteket. Főleg a puritánok, de a katolikusok is írták-olvasták őket a vallásos élmény és az isteni gondviselés kinyilatkoztatásának megismertetése/megismerése végett. A vallásos történetírók a fogságot próbának, megméretésnek vagy isteni büntetésnek tekintették, amelynek végén a megpróbáltatás személy a szenvedések ellenére nyertesként kerül haza, és jobbá válik a megpróbáltatások által. Fontos oktató szerepük is volt: morális például szolgáltak a többi keresztény számára. A puritánoknál ezek mellett megjelent a biblikus tipológia is, mely szerint a puritánok, akárcsak a zsidók, Isten kiválasztott népe és szerződést kötöttek vele. Eszerint kell élniük, különben elvesztik Isten jóindulatát. Mint ahogy az a puritánok írásaira általában jellemző, sokat idéztek a Bibliából: az Ótestamentum típusait, előképeit látták újra megvalósulni saját esetükben. A háború, amely során fogságba estek, tulajdonképpen a kiválasztott nép és a Sátán erői közötti harc. Emellett az élet minden apró részletében Isten kezének munkálkodását látták.

Végül a fogságtörténeteket propagandaanyagként is felhasználták, mindig az aktuális ellenséggel szemben. A propaganda elsősorban az indiánok ellen irányult; a történetek megerősítették az őslakosságról az euro-amerikaiakban eleve élő negatív képet, mely szerint azok barbár, pogány népek, és ezzel legitimálták a kiirtásukra irányuló hadjáratot. Főleg a XVIII. században volt jellemző a francia- és ugyanakkor katolikus-ellenesség az úgynevezett "francia és indián háborúk" (1755-63) miatt, a Forradalom (1775-83) idején viszont brit-ellenes írások is születtek.

A fogságtörténetek nem csupán népszerű és olvasmányos kalandtörténetek, hanem fontos dokumentumok a történészek számára a háborúk, valamint a gyarmatosítók és a különböző törzsek közti viszonyok leírása miatt; néprajzi kutatók számára pedig az indián szokások, viselkedésformák gazdag tárházai — főleg a XVII.

századbeliak, mert ekkor még gondot fordítottak a pontos tényközlésre és az etnográfiai leírásokra. A foglyok meglehetősen jó — bár nem feltétlenül objektív — megfigyelőknek bizonyultak.

A nők számára is áttörést jelentett a fogságtörténetek megjelenése, ugyanis ez volt az első műfaj, amelyben nők közvetlenül a nyilvánosság elé állhattak. Bár az amerikai forradalom némi változást hozott szerepükben (a férj távollétében irányították a családi életet és a harcokban is részt vettek), a nőket természetüknél fogva képtelennek tartották politikai vagy bármilyen nyilvános szereplésre. A fogságtörténetek nagy többsége azonban nőkről íródott, egy részük nők tollából is származik. Sok nő eredetileg csak magának írt, naplószerűen, és nem is adták volna ki írásait rokonaik, barátaik biztatása nélkül, akiknek bátorító szavai a fogságtörténetek fent említett funkcióinak tulajdoníthatóak. Mindezek mellett a nők írásaiból határozottan nyilvánvaló, hogy társadalmi szerepük főleg a családi életre korlátozódott: mint anyáról, nővérrel és feleségről írtak magukról, és hangsúlyozták az indián támadások családbomboló hatásait.

A fogságtörténetekben a hatalom központi szerepet játszik. Ebben az esetben azt az indiánok birtokolták, s ez a gyarmatosító euro-amerikaiak számára szokatlan helyzet volt. A nők viszont, társadalmi passzivitásuk miatt jobb alanyai voltak a fogságtörténeteknek, mint a férfiak. A foglyok számára meglepő módon az indiánok a nőkkel szemben nem éltek vissza hatalmukkal, a nemi erőszak szinte ismeretlen volt a keleti partvidéki őslakosok között egészen a XIX. századig, amikor a középnyugati törzsek foglyai már egyre több ilyen esetről számoltak be (valószínűleg az indiánok ekkorra már felvettek néhány európai szokást).

Annak ellenére, hogy sok más mű alapjául szolgált, Mary Rowlandson története kitüntetett helyet foglal el a műfajban. Az övé volt az első önálló könyvben kiadott fogságtörténet. Először 1682-ben jelent meg, ugyanebben az évben még négyszer kiadták, és 1800-ra már megérte a tizenötödik kiadást. Mint ahogy előszavában elmondja, történetét Rowlandson eredetileg önmaga számára írta, de az írás könyv alakban való kiadását családján kívül a kongregacionalista egyház is támogatta, nyilván az elbeszélés erősen vallásos tartalma miatt. Rowlandson az egész fogságot az isteni gondviselés művének tekinti: Isten a megpróbáltatásokkal a hitét teszi próbára, ám a legnagyobb bajban mindig megtartja és erőt ad neki. Szembe kell néznie a sáttánnal, aki itt az indiánok képében jelenik meg. A vadonban, pogányok között szinte egyedüli keresztényként kell számos viszontagság közepette hitét megőriznie úgy, hogy egyetlen vigasza a Biblia. Így a történet morális példaként is szolgál a gyülekezet tagjai (és más keresztények) számára.

Rowlandson a Lancaster elleni támadásnak pontos, szinte dokumentumértékű leírását adja. Ezután az elbeszélést elvonulásokra (*removal*) osztja. Ezekkel Rowlandson hosszabb-rövidebb időszakokat jelöl, amelyet az indiánok egy-egy helyen töltek, majd minden ingóságukkal együtt továbbmentek. Lancastertől nyugat, északnyugati irányba indultak el, majd visszafordultak és részben ugyanazon az útvonalon jöttek vissza a település irányába. Azzal, hogy az elbeszélést elvonulásokra osztotta, Rowlandson talán az otthoni hétköznapi rendszerességét próbálta pótolni. Bár mindig megemlíti, hogy az egyes események nappal vagy éjszaka történtek, s így az elbeszélést le lehetett volna bontani napokra is, az elvonulások húsz nagyobb naplőegységül szolgálnak. Annak ellenére, hogy hosszú utat tettek meg, a táj leírását Rowlandson szinte teljesen elhanyagolja, a hangsúlyt inkább arra helyezi, hogy lelkileg miként éli meg a történetet, így a történet akár belső utazásként is felfogható.

Az elbeszélés dokumentumértékét nemcsak Lancaster lerohanásának leírása adja. Amikor a szerző megtud valamit a fogsága idején történt harcokról (pl. a sudburyi csatáról) vagy más eseményekről, azokról is említést tesz. Az indiánok szokásairól is sok információval szolgál: a *powaw*-t, azaz a hadba indulók rituális táncát, valamint a Nagy Táncqap eseményeit aprólékosan lejegyzí, s az indiánok öltözközéséről, családi kötelekeiről, étkezési szokásairól is részletes leírást ad.

Az elbeszélés remekül megfelel indiánellenes propagandaanyagának; az őslakókat Rowlandson a legkülönbözőbb negatív nevekkal illeti (pogányok, pokolfajzatok, barbár teremtmények, vademberek, hitvány ördögök, gyilkosok, hitetlenek, kiéhezett vadállatok, stb.). Szokásaikról is általában lenézően szól, az indián ételeket még a kutyájának se adná oda. Ám Rowlandson utal az angol és a francia telepesek közti meglehetősen rossz viszonyra is. Azok után, hogy az indiánokat a legszörnyűbbnél is szörnyűbbnek ábrázolta, ezt írja fia jó szerencséjét ecsetelve: „[S]okkal rosszabbul is járhatott volna, ha eladják a franciáknak, mint így, hogy az indiánokkal maradt” (13. elvonulás). Ez a megjegyzés mellesleg az angolszász puritánok és a francia katolikusok közötti vallási ellentétek mélységét és végtelenségét is jól érzékelteti.

Annak ellenére, hogy a legtöbb helyen az indiánok pokolfajzatként, a sátán szolgálaként jelennek meg, Rowlandsonnak az indiánokhoz fűződő viszonya nem egyértelműen rossz, sőt, a fogság során egyre javul. Többször megemlíti, hogy egyes indiánok jól bántak vele, gazdáját egyenesen a barátjának nevezi. Ezzel az indiánok leírása éppen a szubjektív részeknél lesz objektív: saját tapasztalata alapján jelentheti ki, hogy az őslakosok nem kivétel nélkül barbár gazemberek, ahogy az előítéletekkel teli (és földre éhes) angol telepesek — maga Rowlandson is — tartják. A foglyokkal való kedvező bánásmódot az is befolyásolhatta, hogy az indiánok milyen jövőt szántak

a fogolyoknak. Négy lehetőség merült fel: (1) eladhatták őket rabszolgának (2) vagy bármiért cserébe, (3) az elvesztett törzstagok helyettesítésére használták őket, főleg a gyerekeket, mivel ezeket saját kultúrájuk értékrendje szerint átnevelhették. A foglyok ejtésének leggyakoribb célja azonban, mint Rowlandson esetében is, (4) a váltságdíj volt. Ez is magyarázhatja, miért nem kínozták, vagy ölték meg foglyaikat — élve többet értek. Ebben az elbeszélésben a kiváltás mellett még a fegyverért és a puskaporért való eladás fordul elő.

Említésre méltó, ahogy az indiánok humorérzeke megjelenik a műben. Rowlandson kérdéseire, kéréseire időnként úgy reagálnak, hogy az az indiánok — és a kívülálló — szemében ugratásnak minősül, ám az asszony számára nem éppen vicces, ő ezt is a vademberek kegyetlenkedésének tulajdonítja. Amikor panaszkodik, hogy nehéz a teher, amelyet cipelnie kell, a következő történik: „Mondtam nekik, hogy már lejött a bőr a hátamról, de semmi biztatót nem mondtak, csak azt, hogy az sem lenne baj, ha a fejem is lejönne” (12. elvonulás). Amikor pedig megkérdezte, hogy van a fia, az egyik indián „azt felelte, a gazdája nemrég megsütötte, ő maga is evett belőle egy kétujjni darabot, s a húsa igen jó volt” (13. elvonulás). Itt az indián tulajdonképpen ironizál: az őslakosok bizonyára tisztában voltak azzal, hogy milyen szörnyű kép élt róluk a telepésekben, s itt Rowlandson ellen fordítja ezeket az elképzeléseket arról, hogy mit csinálnak angol foglyaikkal a „kegyetlen pokolfajzatok.”

Rowlandson az indiánok között töltött bő tizenegy hét alatt megélhetése érdekében ügyesen kihasználta tudását: kötéssel, varrással pénz, élelmet keresett, vagy ruhát kapott munkájáért, így szabályos cserekereskedelmet folytatott fogva tartóival. Fogsága alatt egyre többször fordult elő, hogy az indiánok megkérték, készítsen nekik különböző ruhadarabokat, melyekért cserébe mindig kapott valamit; ha pénzt, azt be is válthatta valami másra, amire éppen szüksége volt. Ez az indiánoknak a hadifoglyokkal szemben tanúsított, az angolokétól eltérő bánásmódját mutatja. Amellett, hogy időnként megalázták, fenyegették és ki is használták őket (velük is cipeltették a terheiket, mint saját asszonyaikkal), néha megvendégelték őket, és ha arra került a sor, cserepartnernként kezelték őket.

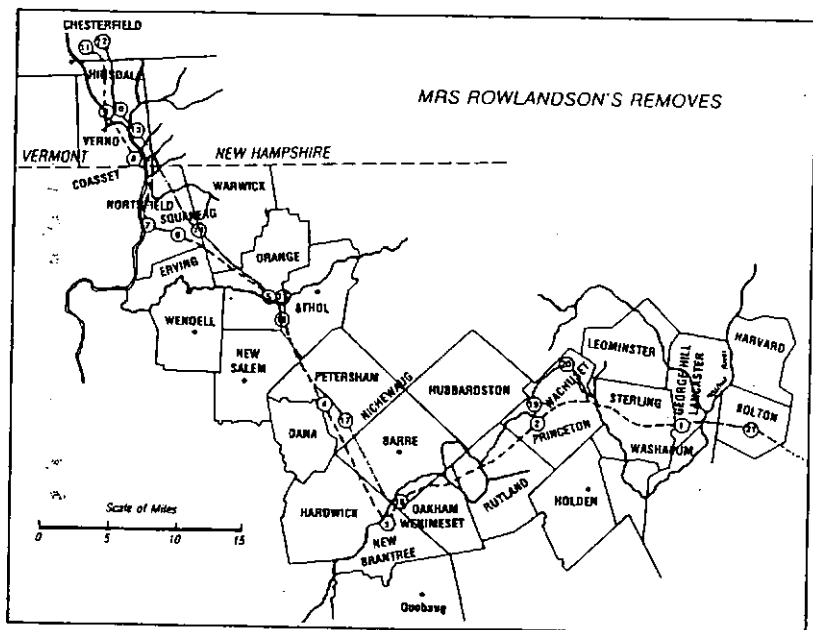
A fogság nemcsak Rowlandson életét, hanem egész világnézetét is megváltoztatta. Másként látta mind az indiánokat, mind pedig saját kultúráját. megszokott környezetéből kikerülve, azt kívülről szemlélve jött rá a társadalmi rangok viszonylagos voltára, a család és a földi javak törekenységére és mulandóságára.

A fordítás a negyedik 1682-es kiadás alapján készült. A bibliai idézetekhez Károli Gáspár bibliafordításának 1987-es kiadását használtuk. A szövegben előforduló neveket az eredeti írásmód szerint hagytuk, a lábjegyzetekben viszont a modern

formákat használjuk. A magyar szakirodalomban uralkodó bizonytalanság miatt az indiántörzsek neveit angol formájukban adjuk.

Az alábbi bibliográfia csak angol nyelvű kiadványokat tartalmaz, mivel ez idáig magyarul sem a fogságtörténetekről, sem pedig Rowlandson elbeszéléséről nem jelent meg semmi.

A Rowlandson elvonulását ábrázoló alábbi térkép forrása: Henry S. Nourse: *Mrs. Rowlandson's Removes, Proceedings of the American Antiquarian Society*, 2nd Series, 12 (1897-98), 409. oldallal szemben.



VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- BREITWIESER, Mitchell R. (szerk.): *American Puritanism and the Defense of Mourning: Religion, Grief, and Ethnology in Mary White Rowlandson's Captivity Narrative*. Madison: University of Wisconsin Press, 1990.
- DEROUNIAN-STODOLA, Kathryn Zabelle (szerk.): *Women's Indian Captivity Narratives*, New York: Penguin, 1998.
- DOWNING, David: „Streams of Scripture Comfort: Mary Rowlandson's Typological Use of the Bible.” *Early American Literature* 15 (1981), pp. 252-59.
- GREENE, David L.: „New Light on Mary Rowlandson” In: *Early American Literature* 20:1 (1985).
- KOLODNY, Annette: „Among the Indians: The Uses of Captivity.” *New York Times Book Review*, 1993 jan. 31, pp. 26-29.
- LEVERNIER, James A.: „The Captivity Narrative as Regional, Military, and Ethnic History.” *Research Studies* 45 (1977): pp. 30-37.
- LINCOLN, Charles H. (szerk.): *Narratives of the Indian Wars 1675-1699*. New York: Scribner's, 1913.
- RULAND, Richard & Malcolm Bradbury: *From Puritanism to Postmodernism. A History of American Literature*. New York: Penguin, 1992. pp. 26-29.
- SALISBURY, Neal (szerk.): *Mary Rowlandson: The Sovereignty and Goodness of God*. Boston: Bedford, 1997.
- VAN DER BEETS, Richard (szerk.): *Held Captive by Indians. Selected Narratives 1642-1836*. Knoxville: The University of Tennessee Press, 1973.
- VAUGHAN, Alden T. és Edward C. CLARKE (szerk.): *Puritans Among the Indians: Accounts of Captivity and Redemption 1676-1724*. 1981.
- VAUGHAN, Alden T. és Daniel K. Richter: „Crossing the Cultural Divide: Indians and New Englanders, 1605-1763.” *Proceedings of the American Antiquarian Society* 90 (1980): pp. 23-99.